

Лілія КОНДРАЦЬКА

РОЛЬ ЛІЗИНГУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ, ЩО ПОШИРЕНІ НА СВІТОВОМУ РИНКУ, З ОЦІНКОЮ МОЖЛИВОСТЕЙ ЇХНЬОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано роль і місце лізингу в забезпеченні інноваційних процесів, що поширені на світовому ринку, з оцінкою можливостей їхнього використання в Україні. Виявлено головні закономірності, що характеризують процес формування та розвитку цього ринку. Сформульовано рекомендації щодо розвитку та вдосконалення механізму функціонування ринку лізингових послуг з метою забезпечення конкурентних переваг.

Ключові слова: лізинг, інноваційний лізинг, об'єкти лізингу, суб'єкти лізингу, інноваційні зміни, лізингові операції, лізингові схеми, формування лізингу, конкурентоспроможність регіону.

Перехід до ринкової економіки поставив перед промисловими підприємствами України ряд проблем, головними з яких є: утвердження на ринку в умовах зростаючої конкуренції; скорочення ринків збуту; неплатоспроможність та складність пошуку постачальників сировини, матеріалів, обмеженість фінансових ресурсів. Вирішення означених проблем значною мірою визначається реалізацією можливостей формування інноваційної моделі розвитку, насамперед – удосконаленням інформаційної бази, виробництва та пошуку для цього фінансових ресурсів.

Ефективною управлінською технологією, що дозволяє оперативно вирішувати це протиріччя, є механізм лізингу. Незважаючи на активний розвиток фінансової системи, ринок лізингових послуг в Україні перебуває на стадії становлення. *Актуальність* розвитку лізингу в Україні, включаючи формування лізингового ринку, зумовлена, перш за все, несприятливим станом парку устаткування (значна питома вага морально застарілого устаткування, низька ефективність його використання, незабезпеченість запасними частинами тощо).

В умовах поглиблення кризових явищ у фінансово-економічній системі країни, відсутності позитивних трансформацій структури національної економіки, неефективного процесу формування державних фінансових ресурсів відбувається зменшення можливостей централізованого фінансування науково-технічного розвитку на фоні практичної відсутності у промислових підприємств власних коштів для здійснення інноваційної діяльності. Водночас, незважаючи на існуючі фінансові та технічні проблеми, іноземні постачальники промислового устаткування і різних видів техніки виявляють значну цікавість до українського ринку. Основним видом діяльності таких компаній є імпорт устаткування і техніки до України, а для мінімізації ризиків при здійсненні таких операцій постачальники застосовують сучасні прогресивні фінансові технології загалом і лізинг зокрема.

Отже, активізація інноваційної діяльності неможлива без пошуку, залучення, концентрації та ефективного використання наявних ресурсів фінансового ринку і, перш за все, кредитно-інвестиційних ресурсів з нетрадиційних джерел, яким і є лізинг для економіки України.

© Лілія Кондрацька, 2011.

Незважаючи на те, що лізинг доволі тривалий час використовується західними компаніями, його застосування в Україні залишається проблематичним, що привертає до себе увагу багатьох дослідників. *Авторами публікацій* щодо цієї проблеми є: О. М. Чекмарьов, В. Г. Дякін, В. Н. Кочетков, В. Мосійчук, В. А. Горемікін, Л. Ларіонова, О. В. Захарчук, М. Сокольніков, В. Комаров, М. І. Белявцева, П. М. Пащенко, В. М. Опарін, які підтверджують актуальність розвитку лізингу сучасними українськими підприємствами.

Метою статті є обґрунтування доцільності широкого використання лізингу в управлінні підприємствами, визначення його економічної сутності, основних переваг та недоліків на сучасному етапі розвитку економіки, розроблення пропозицій щодо вдосконалення механізму його функціонування.

Лізинг як економічна категорія має власне смислове навантаження та різні форми виявлення. Він відображає не лише певну взаємодію виробничих сил, а й виробничі відносини, тобто лізинг відображає не лише матеріально-речову основу, а й має соціально-економічну форму. Соціально-економічний аспект лізингу визначається через відносини власності, ведення спільної діяльності. Матеріально-речова основа виявляється через різні форми організації виробництва, відносини оренди майна, акти купівлі-продажу та фінансування. Незважаючи на зовнішню простоту, лізинг є доволі складним і багатограним економічним явищем, оскільки в ньому поєднуються операції купівлі й продажу, оренди, кредитування та інвестування, підприємницька і фінансова діяльність. Він орієнтує потенційних партнерів на класичну схему здійснення лізингової угоди (рис. 1). Успіх лізингового бізнесу в будь-якій галузі багато в чому залежить від правильного розуміння його змісту і специфічних особливостей, їхнього адекватного відображення і практичних рішеннях. Тому насамперед треба з'ясувати, у чому ж полягає сутність лізингу, яка його природа і потенціал, принципи й організаційні форми. Тільки повне пізнання економічного механізму і переваг, закладених у системі лізингу, дозволить максимально використовувати його у фінансуванні інноваційного розвитку підприємств.

На поверхні господарського життя ефект лізингу складається з об'єктивної переваги оперативного використання досягнень науково-технічного прогресу, збільшення масштабів діяльності, зниження питомих витрат та інтенсифікації всього виробничого процесу. В найбільш загальному методологічному відношенні власний ефект лізингу має щонайменше три особливості [1, с. 202]:

1) мультиплікативність. Виникнувши в результаті застосування новітньої техніки та перетворення робітника в самостійного підприємця-власника в момент доцільної діяльності, ефект лізингу розповсюджується за ланцюгом на всі стадії виробництва, зростає та примножується відповідно до переходу до розподілу, обміну та споживання;

2) емерджентність, якісна новизна ефекту лізингової діяльності. Завдяки чому його величина значно перевищує арифметичну суму результату звичайної діяльності без залучення додаткових технічних засобів. Такий ефект є інтегративним ефектом і виявляється не лише локально, а й у масштабі всієї виробничої системи, збільшуючи її виробничу силу;

3) ефект, що отримується, виявляється не лише в процесі виробництва, а й у соціальній сфері життя і діяльності людей, тобто він має як економічні критерії, так і соціальні цінності, які виражаються в підвищенні змістовності праці, усвідомленні робітником своїх творчих можливостей, зростанні особистих доходів, незалежності тощо [2, с. 34–36].

Рис. 1. Класична схема здійснення лізингової угоди

Сукупно перераховані особливості розкривають ефект лізингу як своєрідного економічного мультиплікатора, який надає імпульс розвитку всім ланкам підприємницької діяльності. Якщо перша особливість відображає динаміку ефекту лізингу, механізм його реалізації, а друга розкриває економічну сутність ефекту як виявлення нових емерджентних якостей лізингової форми підприємництва, то третя показує його соціальну спрямованість і тісний зв'язок із задоволенням особистих, колективних і суспільних інтересів. При цьому лізингову діяльність можна вважати ефективною: з точки зору особистих інтересів – якщо вона покращує можливості задоволення матеріальних і духовних потреб підприємців; з позиції колективних інтересів організації – якщо забезпечує умови для розширеного відтворення; з точки зору суспільства – якщо ринок насичується необхідними товарами і від збільшення масштабів виробництва товарів зростають надходження до бюджету [3, с. 127].

Аналізуючи сильні і слабкі сторони лізингу, можна зазначити, що він як форма інвестицій дає можливість підприємцям швидше оновлювати матеріально-технічну базу, користуватися новою технікою та передовою технологією, випробувати нову техніку, покрити сезонні потреби в спеціальних технічних засобах на час фактичної

їхньої експлуатації, не потребує в обов'язковому порядку негайного початку платежів за таку форму кредиту. При цьому лізингове майно не зараховується на баланс лізингоодержувача, тобто не збільшує його активів і відповідно податків. Воно також не включається у кредиторську заборгованість, тобто його можна вважати позабалансовим фінансуванням.

Лізинг – це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виняткове користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Оскільки лізингові операції є дієвим і реальним капіталозберігаючим способом фінансування виробництва, на сьогодні лізинг – перспективний фінансовий інструмент, здатний ефективно розвивати виробництво, активізувати інвестиційний процес у країні як довгострокове кредитування покупки, що за суттю є довгостроковою орендою.

Лізинг як інноваційна форма перспективного фінансування дозволяє підприємству, не відволікаючи власні ресурси, здійснити комплекс майнових відносин та отримати новий спосіб фінансування в основний капітал за формою і змістом як "інноваційний лізинг".

Із замкнутого кола, яке утворилося в інноваційній діяльності, коли недостатнє бюджетне фінансування посилює моральне і фізичне зношення виробничого устаткування, що відповідно спричиняє зниження конкурентоспроможності промислових підприємств та спад промислового виробництва, вивести може лише активна послідовна цілеспрямована стратегія позабюджетного фінансування нових виробничих та наукових технологій. На наш погляд, в умовах сучасного розвитку економіки України, коли практично зупинилося фінансування капіталовкладень в оновлення основних засобів у зв'язку з недостатністю прибутку підприємств і значним зменшенням виробництва, лізинг стає найбільш доцільним варіантом розв'язання проблеми і може сприяти збереженню ліквідності більшості підприємств.

У тих випадках, коли лізинг забезпечує реалізацію інноваційних проектів, він набуває нову економічну суть. В економічному сенсі інноваційний лізинг – це вид інноваційних відносин, закріплений договором лізингу, який базується на використанні інтенсивних факторів матеріально-технічного забезпечення виробництва. У цьому розумінні економічна категорія лізинг не втрачає своєї інноваційності як у практичному використанні, так і теоретичному його осмисленні після впровадження та адаптації його на певному економічному просторі.

Головною ознакою інноваційності лізингових відносин є використання інтенсивних факторів матеріально-технічного забезпечення виробництва, що пов'язані: або з виготовленням і реалізацією нової продукції; або з використанням нової техніки (технологій); або з розробкою та реалізацією нової продукції з використанням нової техніки (технологій).

Незважаючи на зовнішню простоту ідеї, що є основою лізингу, інноваційним лізинг стає не лише в момент його впровадження на певному економічному просторі, а й під час реалізації інноваційних проектів з використанням лізингового механізму фінансування [4, с. 87–94].

Різноманіття і суперечливість питань лізингу є своєрідним способом кредитування

підприємницької діяльності, а саме: довгостроковою орендою чи однією з її форм; завуальованим способом купівлі-продажу засобів виробництва чи права користування чужим майном; дією за чужий рахунок, тобто керування чужим майном з доручення довірителя.

Характерним для лізингу є упорядкування накопичених знань, виявлення в ньому загальних і особливих ознак, що відрізняють його від суміжних економічних явищ і процесів. Отже, лізинг тісно пов'язаний з орендним механізмом, але в діловому обігу він має більш широку, складну потрібну основу та зосереджує в собі одночасно властивості кредитної угоди, інвестиційної та орендної діяльності, які тісно взаємодіють, створюючи нову організаційно-правову форму бізнесу [5, 56]. Водночас зазначимо, що лізинг має ряд специфічних особливостей, які відрізняють його від кредиту (табл. 1).

Таблиця 1

Принципові відмінності лізингу та кредиту

Ознаки	Вияв ознаки відмінності	
	при лізингу	при кредиті
1. Предмети (об'єкти) угод	Майно, яке швидко морально старіє та інше, крім земельних ділянок та природних комплексів	Майно з тривалим строком служби
2. Форма платежів	Грошова, товарна, змішана	Грошова
3. Термін дії угоди	Короткострокові та довгострокові угоди	Короткострокові угоди
4. Розподіл додаткового прибутку	Додатковий прибуток може отримати і позичальник, і кредитор	Додатковий прибуток отримує позичальник
5. Умови завершення угод	Майно переходить у власність користувача або повертається власнику	Майно переходить у власність користувача

Ринок лізингових послуг характеризується різноманітністю форм лізингу, моделей лізингових контрактів та юридичних норм, які регулюють лізингові операції. Світова практика застосовує різні варіанти лізингових угод, а отже, правильне визначення можливих видів, форм та способів реалізації лізингових відносин є дуже важливим для організації цілеспрямованої практичної роботи з освоєння лізингу. Будь-яке визначення лізингу є обмеженим і не може враховувати всіх форм вияву цього нового кредитного інструмента, різні види лізингу можуть сполучатися в одному і тому самому договорі, залежно від конкретних умов, що обговорюються учасниками угоди. Крім того, варто зауважити, що на сьогодні немає чіткої визначеності та упорядкованості у сформованій термінології, яка забезпечує понятійний апарат теорії та практики лізингової діяльності: для позначення одного і того самого виду лізингу широко використовуються кілька термінів. Ще більший різнобіг існує при виборі ознак лізингу, які беруться за основу виділення окремих його видів, типів і форм.

З огляду на ці особливості лізингу можна розглянути один із різновидів фінансового лізингу – зворотний лізинг. Це договір лізингу, який передбачає придбання лізингодавцем майна у власника і передачу цього майна йому у лізинг. Зворотний лізинг є в цьому разі альтернативою заставній операції, причому продавець власності, котрий у результаті угоди стає її орендарем, негайно отримує в розпорядження від покупця взаємно узгоджену суму угоди купівлі-продажу, а покупець продовжує брати участь у цій операції, але вже як лізингодавець.

Важливою перевагою зворотного лізингу є використання устаткування, що вже знаходиться в експлуатації, як джерела фінансування нових проектів, в тому числі інноваційних, з можливістю використання податкових пільг, що надаються учасникам лізингових операцій. Віднімання лізингових платежів від оподаткованого прибутку може бути більш вигідним за накопичення амортизаційних відрахувань. Орендовані засоби виробництва не впливають на балансові рахунки орендаторів, а орендна плата не оподатковується, що також підтверджує вигідність продажу об'єкта з правом його подальшого лізингу. Зворотний лізинг дає можливість рефінансувати капітальні вкладення з меншими затратами, ніж при залученні банківських позик, особливо якщо платоспроможність позичальника підлягає сумніву кредитних організацій через несприятливе співвідношення між його уставним капіталом та позиченими фондами. При зворотному лізингу орендна плата встановлюється за такою схемою: сума платежів має бути достатньою для повного відшкодування інвестору всієї суми, яка була витрачена ним на купівлю, і на додачу забезпечувати середню норму прибутку на інвестований капітал (рис. 2).

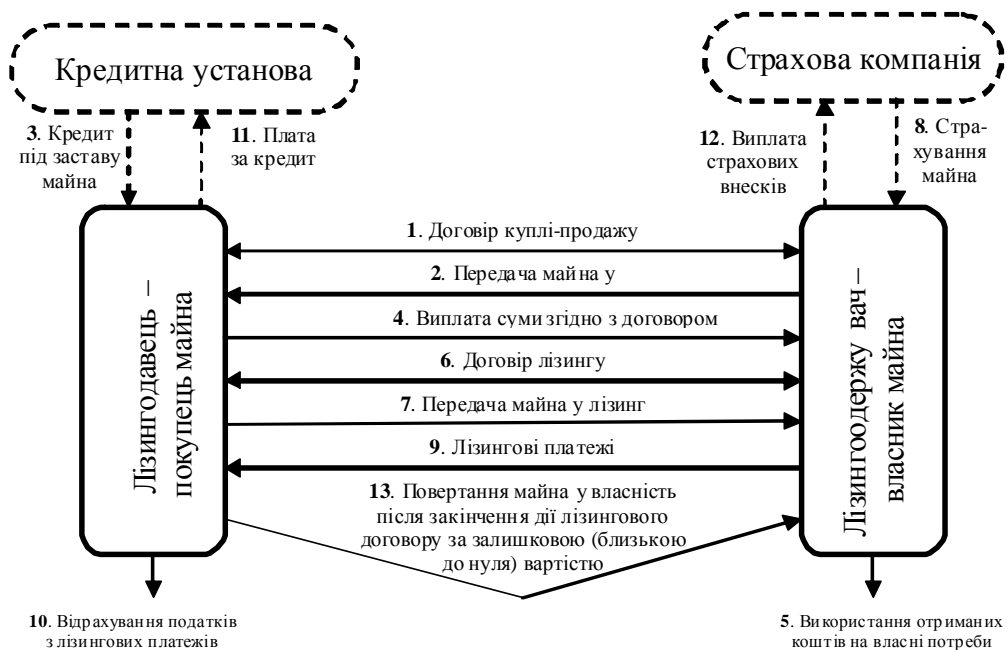

Рис. 2. Механізм здійснення зворотного лізингу

Попри цілу низку переваг, у лізингу є й недоліки: необхідність більшої, ніж при купівлі за рахунок позики, кількості учасників угоди; складна організація й тривала підготовка до укладання лізингової угоди; вищі адміністративні витрати. У підсумку лізингова угода дорожча, ніж позика, оскільки у вартість лізингу закладається в обов'язковому порядку сума амортизації. Лізинг може бути дешевшим від кредитної позики тільки за умови наявності певних пільг, що практикується в багатьох розвинутих країнах для стимулювання його розвитку.

Проведені дослідження показали, що нашій країні не вистачає комплексної програми, яка б включала такі елементи:

– продумана і створена більш розвинена інноваційна інфраструктура ринку лізингових послуг, яка б забезпечувала підготовку кваліфікованих кадрів, інформаційне висвітлення наданих послуг;

– більш широкий спектр пільг банкам при довгостроковому кредитуванні інноваційних проектів через лізинг (більше 3-х років);

– розвиток системи гарантій з метою уникнення будь-якої застави при лізингу (наприклад, страхування);

– поряд з уже прийнятими заходами (відсутність валютного контролю за угодами міжнародного лізингу) підсилення комплексу заходів для залучення іноземних інвестицій у рамках лізингу.

Підсумовуючи, зазначимо, що в Україні доцільно провести комплекс заходів, що передбачатиме: зниження річних вартості кредитних ресурсів до рівня, який би не перевищував 20%, для забезпечення ефективності лізингових операцій; зниження вартості нотаріальних послуг з оформлення договорів лізингу з метою послаблення фінансового навантаження на учасників лізингової угоди; надання податкових пільг щодо операцій з міжнародного лізингу для ввезення на територію України високотехнологічного устаткування; створення лізингових центрів, які б спеціалізувалися на обслуговуванні малих підприємств; розроблення державної програми підтримки лізингу, яка б передбачала залучення банківського сектору до розвитку лізингових послуг; належним чином на законодавчому рівні захист права лізингодавців і власників майна, що є об'єктом лізингових операцій; запровадження ефективної системи моніторингу лізингового ринку тощо. *Як висновок, зазначимо*, що лише у цьому разі лізинг в Україні зможе виконувати свої функції – прискорювати розвиток стратегічно важливих галузей, сприяти широкому залученню інвестицій в економіку. Перспективи подальших досліджень мають стати вагомим складовою загальної стратегії розвитку інноваційного лізингу персоналу підприємства. Співвідношення ринкового попиту та можливостей підприємств галузевої науки повинно бути покладено в основу розробки цілей і напрямків інноваційного лізингу персоналу підприємств.

Подальші дослідження будуть вестись за такими напрямками:

– дослідження науково-технічних інновацій на ринках лізингу персоналу;

– удосконалення організаційної структури маркетингу персоналу інноваційних підприємств;

– удосконалення методів прийняття стратегічних рішень для інноваційних підприємств;

– удосконалення методів урахування ризиків і невизначеності в інноваційному просторі лізингу персоналу.

Література

1. Внукова Н. Н., Ольховиков О. В. *Мир лизинга*. – Харьков: Основа, 1994. – 220 с.
2. Слов'янська Н. *Лізинг як перспективна форма господарських відносин: Проблеми розвитку фінансового менеджменту*. – К. – Суми, 2002. – С. 34–36.
3. Чекмарева Е. Н. *Лизинговый бизнес: Практическое пособие по организации и проведению лизинговых операций*. – М.: Экономика, 1994. – 127 с.
4. Кожевников Р., Дедова И. *Государственная инновационная политика и её финансовое обеспечение // Вопросы экономики*. – 1998. – № 12. – С. 87–94.
5. Дякин В. Г. *Лизинг – перспективная форма хозяйствования*. – М.: Экономика, 1992. – 56 с.

Редакція отримала матеріал 17 грудня 2010 р.